

Filmstilusok nyomában

III.

Aranypolgár

Orson Welles minden filmjében van valami vad pompa, lélekkrázó szerelenség. Izig-vérig amerikai művész, aki a XX. század legmarkánsabb film-eszközével dolgozik és mégis, mintha panamakalapja alatt egy renaissance öltözöt ember állana. Mintha csak most élné át — ami sohasem volt Amerikában — a renaissance-ot. Lehet, hogy innen származik különös vonzalma Shakespeare iránt. Macbeth és Othello filmje talán ezért is olyan szertelenül nagy és életteljességre törekvő. Vonzza a középkor misztikája is, amit nemcsak az olyan filmek bizonyítanak, mint a Moby Dick (a fehér bálna legenda), de modern környezetben játszódó filmjei közül a legutóbbi »A gonosz érintése« is.

Az Aranypolgár (Citizen Kane) 1941-ben készült. Ez a film Orson Welles művet közül is a legamerikaibb. Körülbelül azt jelenti az amerikai filmművészetben, mint az amerikai regényirodalomban John R. Dos Passos híradószerű »szimultán« regényírói stílusa. A filmet egyébként 1945. után nálunk is bemutatták, de közönségünk értetlenül fogadta.

Az Aranypolgár főhőse egy újságkirály — Charles Kane — s a film ennek a rajongónak szédületes karrierjét és katasztrófáját mondja el.

Kane demokráciát, tiszta közéletet, hiteles hírközlést akar elérni újságjaival. Káprázatos lendülettel vág neki a monumentális célnak. Vagyona szinte korlátlan, mint egy középkori, hatalma teljében álló hűbérúr, de címerében: dollár, elszántságában: dollár, pajzsa: dollár, kardpengéje: dollár. Maga a modern, demokratizált középkor jelenik meg Kane képzeletrendítő történetében. Életének egy titka van, s ez után kutat a film mesteri híradó-eszközökkel és riport-pszichológiával. Ez a titok Kane végső szavában így hangzik: »Rózsabimbó!« Ezt a szót lopta le ajkáról az utolsó riporter, ennek a szónak hyjtját hajszolja a zaklatott ritmusú nyomozás. Ez a rózsabimbó Kane gyerekkorából való, ahonnan elragadta őt a vagyon. Kis szánkója lapjára festette egy egyszerű iparoskét, s ez a rózsabimbó később a boldogság szimbólumává válik. Kane a boldogság megszerzésére is csak egyetlen eszközt ismer: a vagyont.

A boldogságért való hadakozásban azonban bezúzódik a dollár-pajzs, s elcsorbul a dollár-kardpenge. Hiába

építi fel szerelmesének, a tehetségtelen énekesnőnek, Xanadut, a tündérszigetet, a mesebeli márványpalota végzetes ürességgel kong, s az asszony, akit meg akart vásárolni, örökre elhagyja a műkincsekkel és luxus lomokkal teliszúfolt világot és Kane-t.

Welles ebben a filmjében híradómegoldásokkal dolgozik, de valahogy úgy, ahogy Shakespeare bánik a középkor riportjaival, a krónikákkal. A híradószerű képek különös pátoszt kapnak, fájdalmat, vergődést fejeznek ki, miközben a maguk hírközlő hangosságával peregnék.

1 Kane szenátor akar lenni. Saját óriási képmása előtt szónokol. Kristálytisztá amerikai kép. Kemény és magasztos szavak egy plakát előtt. A demokrácia harsogása, de önkéntelen torzkép a diktatúráról is. A tömeg úgy nézi, mint egy bokszolót, aki a közélet ellen verekszik és knock-outolni akarja az elmaradott állapotokat. Nézzük csak a képet! A hatalmas plakát alatt a mákszemnyi Kane. Szinte nem is ő beszél a tömeghez, hanem a plakát. A reklám meggyőződéssel kiált demokráciáért. De lent, az emelvény keretében, vagy ha úgy tetszik: sorsa ringjében, már halálos ütessel tántorog az újságkirály.

2 Mi ez? Roppanó katedrális, melynek kecses ablakán a XVI. század napfénye ömlik be? Nem. A XX. században vagyunk, Kane történetében. Ez a szentély egy bank safe-je. Íme, az új templom, a bank félelmet zengő hatalmas páncélszobája. Az arányok itt is magasba akarnak hatolni, akár a középkor katedrálisai. Ennek a pénzkatedrálisnak csendjét azonban nem önti el harangszó, legfeljebb riasztó csengők berregése veri fel. Van ebben a képben is valami újságírói szenvedély — hogy úgy mondjam: találó olcsóság —, de annak ellenére, hogy iro-

dalmilag hatásvadászó, mint kép egy félelmetesen igaz riportot dokumentál.

3 Kane-t elhagyta a kedvese. Xanadu tündérvilága összeomlott. Az újságkirály ajtókon, folyosókon, termekben halad ki a roppanó épületből, amelyben nem fért el a kicsiny Rózsabimbó. Ezen a harmadik képen a lelkileg összeroppanó Kane-t látjuk. Döbbenetes kép, mert ez is olyan, mint egy reklám, egy költői gondolat plakátra elevenedése! Tükrök sokszorozzák meg Kane alakját, mintha önmagában nem tudná elviselni a ráért fájdalmat.

Kiáltó, hangos megoldás ez is, s mint említettem, bizonyos mértékig reklámszerű, de a nézőből valami újfajta érzelmet vált ki, a tragikus meglepődést.

3 A három előző kép is elárulja Welles filmjének azt a sajátosságát, hogy nem belülről ábrázolja a hőst, hanem szinte riporteri lámpával világít rá. Ezzel — akárcsak Dos Passos regényei — az amerikai élet kollektív bemutatását akarja elérni. A negyedik kép, amit a filmből látunk, ismét valami mesteri híradó-fogást idéz fel az emberben. Aki a filmet nem látta, s e kép folytatását nem ismeri, bizonyára azt hiszi,

hogy egy nagy amerikai várost, esetleg New Yorkot látja repülőgépről. Nem, ezek a felhőkarcolók közönséges ládák, s ezekbe csomagolják Kane halála után Xanadu kulturális kincseit és értéktelen csecsebecséit. Ezekbe a ládába éppen úgy be van csomagolva Amerika, mint a felhőkarcolókba. Kane a XX. században egy modern hóbort kényszerére felépítette a középkort. Amerika megadta a lehetőséget ehhez a boldogtalan kalandhoz, de aztán szenvtelenül ládába csomagolja Kane tragédiáját. Ládákba, amelyek a filmen felhőkarcolóknak látszanak.

Gy. M.

Georgi Dimitrov
bírái előtt

A LIPCSEI PER FILMEN

Elkészült a szófiai „Játékfilm Stúdió” és a moszkvai „Moszfilm Stúdió” Történelmi lecke című közös produkciója. A film azt a nagyszerű harcot viszi vászonra, amelyet Georgi Dimitrov a Lipcsei-per idején vívott a fasizmus ellen.

Dimitrov és Göring találko-
zása a bírósági tárgyaláson

Dimitrov édesanyja